

Michael Morgan – James Shanahan A kultivációkutatás két évtizede: értékelés és metaanalízis

A George Gerbner által bevezetett kultivációelemzés jól ismert paradigmája a tömegkommunikációs hatások vizsgálatának. A kultivációkutatás azt vizsgálja, milyen fókig befolyásolja a televízió a nézőnek a társadalmi valóságról alkotott fogalmát, oly módon, hogyan reflektál a televízió (főleg a szórakoztató műsorok) által prezentált legstabilabb, legáthatóbb és legtöbbször ismétlődő képzetekre és ideológiákra. A kultivációkutatás azzal foglalkozik, hogy mit jelent egy olyan szimbolikus környezetben felnőni és élni, ahol a legtöbb embernek a legtöbb alkalommal a legtöbb hírt a televízió szolgáltatja.

Körülbelül húsz év telt el azóta, hogy a kultivációkutatás első eredményeit publikálták. Azóta sok tanulmány vizsgálta, erősítette meg, kritizálta, oszlatta el vagy védte meg a kultivációelemzés konceptuális feltételezéseit vagy módszertani eljárásait. 1986-ban Bryant megfigyelte, hogy a kultivációkutatás egyike a mindössze három témakörnek, melyre az amerikai egyetemek és főiskolák „társadalom- és médiatudományi” kurzusainak több mint fele épül. Azt is megjegyzi, hogy a kultivációkutatás „majdnem ugyanolyan elterjedt, mint maga a televízió”.

Bár a kultivációelemzést egy időben azonosították az erőszak témakörével, az évek során a kutatók a témák széles skáláját vizsgálták meg, többek között a nemi szerepeket, az öregedést, a politikai orientációkat, környezeti attitűdöket, a tudományt, az egészségügyet, a vallást, a kisebbségeket és a foglalkozásokat. Válaszok érkeztek Argentínából, Ausztráliából, Brazíliából, Kanadából, Kínából, Angliából, Magyarországról, Izraelből, Hollandiából, Oroszországból, Dél-Koreából, Svédországból, Tajvanból és még sok egyéb országból.

A kutatások eredményei számosak, változatosak és néha ésszerűek. Bár nem teljes az egyetértés a kultivációelemzés eredményeit illetően, a kultivációelmélet eddig az egyik legfontosabb hozzájárulás a médiahatások megértéséhez. Egyike azon néhány irányzatnak, amely hozzászólt a televízió hatása körüli vitához. Ahogy Newhagen és Lewenstein írja: „A kritika ellenére az elmélet fennmaradt, talán mert annak a feltételezésnek a társadalmi vonatkozásai, hogy egy tömegműedium meghatározhatja a kultúránkat, nem hagyhatók figyelmen kívül.”

A kultiváció valóban vitás irányzat. Bár jelent már meg róla részletes áttekintés, senki nem próbálta még szisztematikusan, empirikusan felmérni,

miből is áll össze a kutatás hatalmas tömege. A vita továbbblendítése érdekében mi megadjuk a kultiváció irodalmának elméleti értékelését és metaanalízisét.

A metaanalízis – „a független tanulmányok statisztikai összerendezése” – egyre fontosabb a kommunikációkutatás eredményeinek újraelemzésében. A metaanalízisnek van egy előnye a hagyományos narratív áttekintéssel szemben: meg tudja becsülni, hogy az eredmények között észlelt eltérések mekkora része vezethető vissza egyszerű mintavételi hibára. Ezek leszámítása után pedig megtudhatjuk, melyek a „valódi” eltérések. Ha marad „valódi” eltérés, akkor meg tudjuk határozni, hogy a minták, a helyszín az elemzési stratégiák különbségéből vagy egyéb különbségből adódnak-e.

Ennek megfelelően a metaanalízis technikájával mértük fel a kultiváció-elmélet eredményeit. Összevéve, az elméletnek és kritikájának újraelemzése, valamint az adatok metaanalízise segítségével egyedi módon tekinthetjük át, hogy mit ért el a kultivációkutatás történetének első húsz évében.

Elméleti áttekintés

Kulturális indikátorok

A kultivációelemzés egy hosszú távú, máig is folyó program, a kulturális indikátorok programjának része. A kulturális indikátor fogalma a gazdasági és szociális indikátorok kiegészítésére, valamint a kulturális történések mérésére szolgál. Az Egyesült Államokban a televízió áll a fókuszban mint az ország legnagyobb hatású kulturális intézménye, és a kulturális szimbólumok fő terjesztője. Ugyanakkor más médiumok is vizsgálhatók mint a kulturális minták és trendek indikátorai.

Ahogy Gerbner fogalmaz, a kulturálisindikátor-program háromágú kutatási stratégiát alkalmaz. Az első, az *intézményi folyamatelemzés* azokat a rendszerből eredő nyomásokat és kényszereket vizsgálja, amelyek befolyásolják a médiaüzenetek szelekcióját, előállítását és terjesztését. A második, az *üzenetrendszer-elemzés* minősíti és követi a legstabilabb, legmélyrehatóbb és legtöbbször ismétlődő képzeteket a médiatartalmakban, tekintettel az erőszak, a kisebbségek, a nemi szerepek, a hivatások stb. ábrázolására. A harmadik, a *kultivációelemzés* azt vizsgálja, milyen hatással van a televízió a nézőknek a világról alkotott fogalmára.

A kulturálisindikátor-kutatás első állomása a televíziós erőszak kutatása volt 1967–68-ban a Nemzeti Erőszakmegelőzési Bizottság megbízásából, s a Surgeon Televíziós és Társadalmi Viselkedést Felügyelő Bizottságának támogatásával folytatódott 1972-ben. A kultivációelemzés kezdete egy, a hetvenes évek elején folytatott vizsgálat volt, a Mentális Egészségügyi Intézet támogatásával. Az évek során sok más ügynökség és alapítvány is támogatta a projektet.

1967 óta a kutatók minden évben elemezték egy amerikai televíziós sorozat egyhez adását, hogy meghatározzák a televízió által prezentált világ alapvető irányvonalait. A kilencvenes években ez a vizsgálat kiterjedt a Fox televíziós hálózatra, a valóságshow-kra és a kábeltelevíziókra. Az idők során az üzenetrendszer-elemzés a legáthatóbb tartalmi sémákra koncentrált, amelyek megegyeznek a különböző műsorokban, és az egésznek is jellemzői, mert ezekből vonható le potenciálisan a legtöbb szignifikáns tanulság, amit a televízió kialakít. A kultivációelemzés specifikus kérdéseinek az üzenetrendszer-elemzés által felfedett általános tartalmi sémákra kellene alapulnia, de ez nem mindig történt meg.

A kultivációelmélet fejlődése

Nemigen tárgyalhatjuk a kultivációelméletet anélkül, hogy szemügyre ne vennénk a körülötte kialakult vitát. Az elmélet gyökerei néha szinte eltűnnek a viták, párbeszéd, vádak, ellenvádak, támadások és riposztok sűrűjében. Ez konceptuális és analitikus finomítások máig terjedő spiráljában valósul meg, amelyben mindenfajta hozzáállás megtalálható, nagy tömegben képviselteti magát az ateoretikus „barkácsolás” is. Meglátásunk szerint az idők során a kutatók gyakran túlzottan leegyszerűsítették a kultiváció jelenségét, ugyanakkor túlbonyolították és eltorzították annak módszertanát. Végeredményben persze a tudomány a vitáról szól, és mi itt azzal érvelünk, hogy húsz év haladás és verseny ideális perspektívát biztosít számunkra, ahonnan további igényeket terjeszthetünk elő.

Gerbner eredeti koncepciója szakítás volt a tömegkommunikáció társadalmi vonatkozásairól alkotott konvencionális, akadémiai diskurzussal. Célja az volt, hogy egy, a meggyőzés és propagandakutatás akkor uralkodó paradigmájától eltérő tömegkommunikáció-kutatási irányzatot hozzon létre, valamint hogy elkerülje a „hatások” hagyományának szcientizmusát és pozitívizmusát. Ez a stílusról és művészi minőségről alkotott formális esztétikai kategóriák és konvencionális fogalmak nélkülözését jelentette, hasonlóan a magas- és alacsony-kultúra, a szelektív befogadás, az idioszinkratikus olvasás és értelmezés kérdéseihez. Nem mintha Gerbner tagadta volna ezen jelenségek létét vagy fontosságát, inkább túl akart mutatni rajtuk.

Ez a „hatások” felmérésére irányuló hagyományos módszertani taktikák átdolgozását igényelte. A korai tömegkommunikáció-kutatás a jóslásra és ellenőrzésre összpontosított, és pontosan meghatározta a hatás fogalmát: valamely üzenet befogadását követő viselkedés- vagy attitűdbeli *változás*. Gerbner korai írásaiban kritizálja ezt a felfogást, és a kommunikáció olyan modelljét alakítja ki, amely megkülönbözteti azt az egyszerű kölcsönös meggyőzéstől (lásd például Gerbner 1958). A kommunikációkutatást nem valamilyen gyakorlati cél (például szappaneladás, szavazatszerzés, egészség-

ügyi fejlesztés) elérési útjának látta, hanem *alapvető kulturális érdeklődésnek*. Kommunikatív „erején” túl, mondja, minden üzenet konkrét fizikai és szociális társadalmilag és történelmileg determinált kifejezése. Az üzenetek olyan javaslatokat, feltevéseket és szempontokat tartalmaznak, amelyek csak azon társadalmi kapcsolatok és kontextusok alapján érthetőek meg, amelyekben létrejöttek. Sőt, újraalkotják ezeket a kapcsolatokat és kontextusokat. Ily módon az üzenetek tartják fenn az őket létrehozó struktúrákat és gyakorlatokat.

A kommunikáció Gerbner szerint „üzeneteken keresztül történő interakció”, kifejezetten emberi (és humanizáló) tevékenység, amely egyrészt megteremti a kultúrát alkotó szimbolikus környezetet, másrészt függ is attól. A szimbolikus környezet felfedi a társadalmi és intézményi dinamizmusokat, és miután szociális sémákat fejez ki, fenn is tartja azokat. Ez a *kultiváció* eredeti jelentése – az a folyamat, melyben az üzeneteken keresztül interakció alakítja és fenntartja az üzenetek értelmezését meghatározó feltételeket.

A tömegkommunikáció – a szimbolikus környezet tömeges termelése – kulturális és politikai hatalmat feltételez: a kollektív tudatot fenntartó üzenetek létrehozására való képességet. Ez azonban kétoldalú folyamat: az üzenetalkotás joga a társadalmi erőttől függ, a társadalmi erő viszont megnövelheti az üzenetalkotás jogát. Ez megzavarja a kauzalitás egyszerű jelenségét, és ez a fő oka annak, hogy a *kultiváció* „kauzális” kritikussai általában félreértik azt.

A *kultiváció* mindenekelőtt a történetmondás kulturális folyamatáról szól. Gerbner gyakran idézi a skót hazafi, Andrew Fletcher megfigyelését: „Ha csak egy embernek volna szabad balladákat írnia, nem kellene foglalkoznia azzal, hogy ki hozza a törvényeket”. Döntő fontosságú tehát, hogy ki mondhatja el a történeteket, és kinek a történetét *nem* mondják el.

A legnagyobb része annak, amit tudunk, vagy tudni vélünk, nem személyes tapasztalatból származik, hanem hallott történetekből. A régebbi időkben egy kultúra történeteit annak tagjainak szemtől szembe mondta el a társadalom egy másik tagja, szülő, tanár vagy az egyház. Ma a történetmondás globális kereskedelmi érdekek kezében van, amelyek a demokratikus döntéshozás hatósugarán kívül tevékenykednek. A mitológia, vallás, legendák, oktatás, művészet, tudomány, törvények, tündérmesék és a politika történeteit egyaránt egyre inkább a televízió terjeszti. A narratív világot, amelyben élünk és amelyet (újra)teremtünk, piacstratégiák alapján tervezik meg.

A történeteknek nem csak felszínes hatásaik vannak. Ha ismerjük a tömegesen termelt üzenetek implicit sémáit, az „nem jelenti azt, hogy tudni fogjuk, mit gondolnak vagy tesznek az emberek. De azt igen, hogy tudni fogjuk, mit gondol vagy tesz a legtöbb ember általában.” Az üzenetek állítják fel a társadalmi diskurzus rejtett, de egyértelmű határait, amelyeken belül az arra vonatkozó kulturális alapszabályokat, hogy mi létezik, mi a fontos, mi a helyes stb., annyiszor ismétlik (és fogadják be rituálisan), hogy láthatatlanná válnak. A *kultiváció* modellje a kultúrába illeszkedés, nem a meggyőzés.

Vagyis „kultiváció az, amit a kultúra csinál”, mivel „a kultúra az alapvető médium, amelyben az emberek élnek és tanulnak”. A kultúra „történetek és eszközök olyan – egyre inkább tömegtermeléssel előállított – rendszere, amely közvetít a lét és a létről való tudat között, és ezáltal mindkettőnek része”. Korunk leghatásosabb és legelterjedtebb történetmondójaként a televízió valószínűleg döntő szerepet fog játszani a közös hitek, értékek és ideológiák fenntartásában.

Kultivációs feltételek

A médiahatások korai kutatása tipikusan egy-egy adás rövid távú hatásaival foglalkozott, általában megtervezett kísérletekkel. A kultivációs irányzat újítása az volt, hogy nem foglalkozott a hatás kérdésével az adás szintjén, hanem a történetrendszer szintjét vizsgálta. A *televízió döntő szerepének* hangsúlyozása, műfajra, csatornára és adástípusra való tekintet nélkül volt a kultivációelemzés legmeglepőbb és legfontosabb eleme. És persze a legjobban kifogásolt is, állandó eleme a kritikáknak.

Nem arról van szó, hogy kultivációelemzés szerint minden adás pontosan ugyanazt az üzenetet hordozza, bár időnként ezt a nem létező érvet is támadják. A kultivációelmélet nem tagadja, hogy az adások különböznek, hogy lehet őket szelektíven nézni, hogy léteznek különböző csatornák és műfajok, és hogy ezek a különbségek fontosak. Egyszerűen úgy látja, hogy ezek külön témák, olyan kérdések, amelyek különböznek azoktól a kérdésektől, amelyekre a kultivációelemzés keresi a választ.

A szelektivitásra és változatosságra való összpontosítás (ezek a nyomtatott kultúra pluralista ideológiájának privilegizált értékei) elterelheti a figyelmünket azokról a finom egyezésekről, amelyekre a különböző programtípusok alapulnak. Csak egyes programtípusokra koncentrálva nagy a kockázata annak, hogy szem elől tévesztjük azt, ami a televízióban mint üzenetek *rendszerében* lényeges. Az egyes programok hatása sem lényegtelen, de különbözik a televízióknak mint egésznek az összesített hatásától.

Előfordulhatnak persze olyan „tévéfüggők” is, akik kizárólag a vásárló csatornákat, dokumentumfilmeket, golfmeccseket vagy az időjárás-jelentést nézik, de a kultivációelmélet azt feltételezi, hogy a rendszeres nézők és „tévéfüggők” inkább „mindenből egy kicsit” akarnak nézni. Akármilyen sok csatorna is áll rendelkezésre, a nagy, heterogén tömegeket vonzó adások alapvetően narratív jellegűek. Mint narratívák, a fikciós műsorok különböző fajtái kiegészítő – bár természetesen nem változatlan – jellemvonásokat mutatnak. Nyilvánvaló, hogy az akciófilmekben többször láthatunk rendőröket, bűncselekményeket vagy erőszakot, mint egyéb műsorokban, de a biztonságról, sebezhetőségről, jogról nem csak ezekből tudhatunk meg ismereteket, és éppen az ismeretek általános terjesztését vizsgálja a kultivációkutatás.

A kutató felfedezheti, hogy az akciófilmek nézésével a közönség több erőszakos képhez juthat, vagy hogy többet tud meg az orvosokról egy kórházsorozatból, mint a nem specifikus televíziózással (vagy vetélkedőkből, sportműsorokból stb.). Ebben az esetben azt mondhatnánk, hogy a televízió valójában nem tart fenn semmilyen képzetet. De, mint Newhagen és Lewenstein (1992) rámutat, problematikus az egyes műsorok elkülönített hatásait vizsgálni, mivel a nézők nem feltétlenül határozzák meg a típusokat, mint a kutatók, és mivel ez esetleg bizarr és értelmetlen asszociációkhoz vezetne. Veszélyes lehet olyan triviális és irreleváns, bár potenciálisan igaz következtetéseket tenni, mint „a kertészeti csatorna rendszeres nézése »fenntartja« annak tudását, hogy mikor milyen palántát kell ültetni”.

Ami a viszonylag stabil és közös képzetek fenntartása szempontjából leginkább számít, az a programok sémája, amellyel a közösségek hosszú időn át kapcsolatban vannak. Az elrendezés, társadalmi tipizálás, cselekvések és kimenetek sémája áthalad a legtöbb programtípuson és televíziózási módon, és meghatározza a televízió világát – egy világot, melyben sok néző akkora részét tölti el életének, hogy mindenképpen be kell fogadnia annak sémáit.

Ezeket a feltételezéseket támadták azok, akik rámutattak a „nyilvánvaló” különbségekre az egyes műsorok között, például az alternatív szolgáltatók, mint például a kábeltelevízió és a videó elburjánzására, amelyek hatalmas változatosságot és sokkal több választási lehetőséget tesznek lehetővé. Valójában ezek az újítások *csökkentik* a tulajdonjog változatosságát, növelik a termelés és irányítás koncentrációját és kommercializálódását, anélkül hogy a műsorok változatosságát növelnék. Saját, az új technológiák hatásaira irányuló vizsgálatunkban azt jósoltuk és észleltük, hogy a videó, a kábeltelevízió és egyéb berendezések ugyanannak az üzenetrendszernek a „tévfüggők” számára kifejlesztett hordozói. Ebben a tekintetben az újabb kutatások is minket igazoltak: az új technológiák nem fenyegetik jelentősen az üzenetrendszert. Sőt valójában erősítik.

Összefoglalva tehát, nem az a fontos, hogy X műfaj milyen hatást gyakorol Y attitűdre, a kultivációelmélet szerint a televíziózásra vonatkozó fontos következtetéseket nem abból lehet levonni, ha az egésznek csak elkülönített töredékeit vizsgáljuk. A kultivációprojekt kereskedelmi alapú, a fogyasztást materializmust, individualizmust, hatalmat és a nemek, fajok, osztályok és nemzedékek közötti status quót éltető kultúraipar széles körű következményeiről akar megtudni valamit. Nem tagadja azt, hogy egyes műsorok több üzenetet hordozhatnak, mint mások, vagy hogy ezek az üzenetek az idők során változhatnak.

A következőkben összefoglaljuk a legkorábbi kultivációs kutatásokat, és megvizsgáljuk azok kritikáit is. Természetesen minden kultivációs tanulmányt itt nem tudunk bemutatni (300-nál többet adtak ki), de szemügyre vesszük a legjelentősebb és legtöbbet idézett munkákat és kritikákat, valamint témaköreiket. Ezután bemutatjuk a metaanalízis módszertanát és eredményeit.

Korai eredmények

1976-ban Gerbner és Gross kimutatta, hogy a rendszeres televízió nézők sokkal inkább hajlamosak „tévés válaszokat” adni a bűnüldözéssel, bizalommal és veszéllyel kapcsolatos kérdésekre, mint a ritkábban tévénézők. Feleletválasztós kéréseket kaptak, melyekre az egyik adható válasz, a „tévés válasz” inkább a televízió világa felé hajlott (tehát afelé, amely az üzenetrendszer alapján ismerhető meg), a másik pedig inkább a „valóság” felé. Például az 1970-es népszámlálás adatai szerint az Egyesült Államok dolgozó férfi lakosságának 1%-a dolgozott a bűnüldözés területén; a televíziós világban ez az arány 12% volt. A válaszadóknak arra kellett felelniük, hogy az arány 5% (tévés válasz) vagy 1%. A feltételezés az volt, hogy ha a televízió fenntartja azokat a feltételezéseket a világ tényeiről, amelyek azoknak a médiumban látható ábrázolását reprezentálják, akkor a rendszeres tévénézők nagyobb arányban fogják a magasabb számot választani, mint a ritkábban tévénézők. A ritkábban tévénézők 50%-a, míg a „tévéfüggők” 59%-a választotta az 5%-os választ. A különbséget – jelen esetben 9 százalékpontot – *kultivációs differenciának* nevezzük, és azt jelzi, mennyire változtatja meg a televíziózás az adott attitűdöt.

Egy másik korai példa: Az üzenetrendszer-elemzés adatai azt mutatták, hogy a televíziós műsorok szereplőinek majdnem kétharmada hetente vesz részt erőszakos cselekményben. Az 1970-es népszámlálási adatok szerint viszont 100 főre 0,32 erőszakos bűncselekmény esett. Arra kérdésre, hogy hány ember vesz részt hetente erőszakos cselekményben, a lehetséges válaszok a „körülbelül minden tizedik”, illetve a „körülbelül minden századik” voltak. A ritkábban tévénézők 39%-a, a rendszeres tévénézőknek azonban 52%-a adta a „tévés választ” („minden tizedik”). Hasonló eredmény született a bizalommal kapcsolatos kérdések esetén: arra a kérdésre, hogy megbízható-e a legtöbb ember, a ritkábban tévénézők 48, a rendszeres tévénézők 65%-a válaszolta, hogy „az ember nem lehet elég óvatos”.

A „hibára készítő” kérdések – amelyekre az adható válaszok egyike sem feltétlenül helyes – érvényességét megkérdőjelezték (például Potter „gyanús” és „homályos” nevezi őket), pedig nagy és tiszteletben álló háttérrel rendelkeznek a szociálpszichológiában. Campbell azzal érvel, hogy feltárják a rendszerbeli fő irányvonalakat azzal, hogy reflektálnak „az attitűd alapvető gyakorlati jelentésére”.

Az kezdettől fogva nyilvánvaló volt, hogy a figyelembe vett statisztikai szempontok alapján lehetett levonni a következtetést, miszerint ezek az eredmények a kultiváció bizonyítékai: „Kézenfekvő ellenérv, hogy a rendszeresen és ritkábban tévénézők a tévétől függetlenül különböznek egymástól. Egyéb tényezők okozhatják a különbséget.” Ezek közül a legfontosabbak a demográfiai tényezők, melyek a tévénézés mennyiségét és a társadalmi koncepciókat is befolyásolják, mint például a társadalmi státusz (műveltség, szakmai presz-

(zs, jövedelem), kor, nem, faj, és az egyéb médiumok használata; az évek során rengeteg egyéb szempont került a keverékbe.

Emiatt a ritkábban és rendszeresen tévézők közötti további összehasonlításokat homogénebb csoportokon belül végezték. Külön számították ki a kultivációs különbséget például diplomások és nem diplomások, férfiak és nők, fiatalok és idősek között. A legtöbb esetben ez nem befolyásolta jelentősen az eredményeket; a különböző alcsoportokban a függő változók alapvonalai magasabbak vagy alacsonyabbak voltak, egyes csoportok erősebb vagy gyengébb összefüggéseket mutattak, de az alapvető sémák megmaradtak. Ezek a nyilvánvalóan (és megtévesztően) egyértelmű sémák hamarosan a kritikák, ellenvetések és a zavar valóságos viharát robbantották ki. A mérés, kódolás, mintavétel, ellenőrzés, kérdésfelvetés, beosztás stb. minden aspektusát a lehető legalaposabban megvizsgálták. Visszatekintve úgy tűnik, hogy a kultivációelmélet különösen érzékeny pontra tapintott. A kritikák némelyike különösen éles volt, és azt hangsúlyozta, hogy a kultivációkutatás – ebben a korai szakaszában – kísérleti jellegű, és szinte közhelyes megállapításokat tett. Húsz év után azonban megállapíthatjuk, hogy ez ugyanannyira politikai jelenség volt, mint bármi más. A kultivációelmélet hívei az amerikai médiaszociológia fővonalának politikai alapját támadták (valamint az erőszak „hatásairól” és azok tanulmányozásáról szóló uralkodó álláspontot és a szelektivitás, a műfaji és értelmezésbeli különbségek fontosságában való hitet), és ez sokaknak nem tetszett. A kultivációelmélet teremtését, talán elkerülhetetlenül, politizálta a médiahatásokról szóló vitát.

A későbbi tanulmányok a nemzeti felmérések másodlagos elemzéseit is támadták, például panelelemzést, a kamaszok között is vettek mintát, és az erőszakon kívül egyéb témákkal is elkezdtek foglalkozni. Az alapvető kérdések minden esetben a társadalmi erőre vonatkoztak. A nem sokkal későbbi vitákban ez a pont gyakran elveszett (mint ahogy gyakran elvész a kortársi kritikákban is). Nem csupán a társadalmi hatalommal rendelkezők irányítják a kulturális történetek alkotását és terjesztését, de a történetek is reprodukálják (értsd: fenntartják) a hatalom specifikus sémáit. Akár az erőszak, akár a nemi sztereotípiák, akár az öregedés, akár a hivatások voltak a témák, a valódi kérdés mindig az volt, hogy segít-e a televízió a javak, lehetőségek és biztonság egyenlőtlen megoszlásán alapuló, nem, faj és egyéb jellemzők által differenciált hatalmi hierarchia fenntartásában. A kultivációkutatást pusztán módszertani alapon támadó kritikák elterelhetik a figyelmet ezekről a sokkal fontosabb kulturális és politikai kérdésekről.

Bár néhányan megvádolták a kultivációelmélet híveit, hogy eltúlozzák a televízió hatását, Gerbner, Gross, Jackson-Beeck, Jeffries-Fox és Signorelli vitáztak, „nehogy azt állítsuk, hogy a televízió egyedül vagy döntően felelős” az egyenlőtlen hatalmi hierarchia fenntartásáért, „csupán annyit, hogy hozzájárul ahhoz”. Fontos megjegyezni, hogy a „kauzalitás” jelenségét teljes egészében elvetették, csakúgy mint a „hatások” modelljét, amelyek sokkal

inkább megfelelnek a kivétel nélküli inger-válasz modelleket használó fizikai vagy biológiai kísérletek számára.

A korai tanulmányokban jelzett összefüggések azonban továbbra is statisztikailag szignifikáns túlsúlyban maradtak. Ezek a tanulmányok hangsúlyozták, hogy kultivációs összefüggések a különböző alcsoportokban is megmaradnak, ugyanakkor szem előtt tartották azt a tény is, hogy „a televízió különböző társadalmi csoportok perspektíváját némileg különbözőképpen befolyásolja”. A kultivációs differencia méretében (és néha irányában) mutatkozó eltérések, a szempontok alkalmazási módjának kérdéseivel együtt, heves ellenkezések ugródeszkáivá váltak. A következő fejezetben ezekről lesz szó.

Kritikák

A korai nyolcvanas évek

A kultivációs eredményeknek az erőszakról szóló éves kimutatásokban való rendszeres megjelenésére, valamint a fent említett kritikákra építve a nyolcvanas években sok válasz, támadás és visszavágás született. Megjelentek egyedülálló megerősítések és kiterjesztések is. Születtek „barátságos” kritikák is, olyan kutatóktól, akik alapvetően szimpatizáltak a kultivációkutatással, de úgy vélték, jót tenne neki némi elméleti és módszertani módosítás.

Ekkor jelentek meg Hughes (1980) és Hirsch (1980, 1981) jól ismert munkái, akik újraelemezték azokat a közvélemény-kutatási adatokat, melyeket Gerbner és társai a *Violence Profiles* 8. és 9. számában elemeztek. Hirsch munkája vad, olykor elkeseredett, hosszúra nyúló harcot eredményezett. Az ellenvetések szó szerint oldalak százait töltötték meg a szakfolyóiratokban; a visszavágásokkal megteltek a tudományos konferenciák, sőt olyan populáris médiumokba is átszivárogtak, mint a *Time* magazin. A konfliktusok olyan új témákat és kérdéseket vetettek fel a kultivációkutatás számára, melyek egy része máig megmaradt és fejlődik.

A viták középpontjában a hamisság és a vizsgálati szempontok kérdése állt. A szempontokat a kultivációkutatás általában úgy alkalmazta, hogy alcsoportonként megvizsgálta a kapcsolatot a televíziózás mennyisége és az attitűdök között. Vagyis a férfiak, idősek, alacsonyabban képzetek stb. eredményeit elkülönítették. Akadtak kivételek is (például a *Violence Profile* 8. számának idejében részleges korrelációkat használtak egyidejűleg több szemponttal). De az eredmények többsége egyszerű táblázatos formában szerepelt, egyszerre egy „harmadik” változóval.

A többféle szempont hiánya probléma volt, de nem hamisította meg az adatokat. Az adatok alcsoportonkénti ábrázolását azért erőltették, mert egyszerű, informatív, és jól láthatóan mutatja az alcsoportok alapvető irányvona-

ait és a „hatás nagyságát” (értsd: kultivációs differenciát). Ahogy Potter megjegyzi, az egyszerű százalékos arányok megmutatnak olyan sémákat, melyeket a sok különböző együtttható elfed. A teljes történetet persze nem mondják el, de rendkívül jól használhatók a kapcsolatok körvonalainak ábrázolására.

Mindazonáltal érthető, hogy a kutatók újra szemügyre vették a nyilvánosan elérhető közvélemény-kutatási adatokat, más technikákat és manipulációkat próbáltak ki az adatokon, újabb függő változókat és szempontokat vezettek be. Körülbelül ugyanebben az időben Hughes, Hirsch, a kulturális-indikátor-kutatók csoportja és mások (például Stevens 1980) egymástól függetlenül arra az eredményre jutottak, hogy a közvélemény-kutatási adatok nagy része több szempont esetén egészen más képet mutat.

Az újraelemzések egyértelműen ezt mutatták, hogy több szempont egyidejű alkalmazása esetén az alcsoportokon belül addig meglévő különbségek csökkennek vagy teljesen eltűnnek. (Hughes olyan szempontokat is bevezetett, mint például templomba járás, klubtagság vagy a heti munkaórák száma.) Ennek általános értelmezése az volt, hogy nem elég egy adott kapcsolatot egyszerre csak egy szempont szerint vizsgálni; előfordulhat, hogy minden szempont csak egy kis részét magyarázza meg a kapcsolatnak, és több szempont egyidejű alkalmazása egy összefüggés eltűnéséhez vezethet. Éppen azt akarta kimutatni az újraelemzés, és egyes kritikusokat ez arra a következtetésre juttatott, hogy a kultivációs kapcsolatok hamisak, pusztán demográfiai szempontoknak a televíziózás mértékével és a függő változókkal való kovarianciájának termékei.

Ez a következtetés azonban csak egy bizonyos mintára mint egészre érvényes, az alcsoportokon belül esetlegesen fennmaradó kapcsolatokra nem. Ahogy Hawking és Pingree megjegyzi, ilyen szempontok „félrevezetőek lehetnek, mert esetleg eltüntetnek harmadik változótól függő kapcsolatokat” (1982, 236). Gerbner és társai is ilyen alapon cáfolták meg az újraelemzéseket: önmagában az, hogy bizonyos szempontok esetén egy általános kapcsolat eltűnik, még nem jelenti azt, hogy az egyes alcsoportokon belül mincsenek valódi és elméleti szempontból jelentős összefüggések. Tehát a „feltételek tömeges alkalmazása elhomályosíthatja az esetleges feltételes kapcsolatokat”.

Annak felfedezése, hogy az egyes alcsoportokban fennmaradhatnak olyan kapcsolatok is, melyek az egész minta sok szempontú vizsgálata során esetleg eltűnnek, komoly konceptuális és analitikus hatást gyakorolt a kultivációelméletre, és annak fontos finomításához, illetve erősítéséhez vezetett. Ezek egyike volt a *mainstreaming* gondolata. Röviden: feltűnt, hogy az alcsoportok közötti különböző kultivációs összefüggések gyakran egy bizonyos sémához igazodtak, ami hasonlított annak az alcsoportnak a mintájához, amely „egyébként” (ritkábban tévézőként) kevésbé volt hajlamos a „tévés választ” adni. Például a kevésbé képzett válaszadók esetében nem jelent-

kezett összefüggés a televíziózás mértéke és a bizalmatlansággal kapcsolatos kérdésre adott „gonosz világ” válaszok között; ezek aránya a televíziózás mértékétől függetlenül magas volt. Ugyanez az összefüggés viszont megmaradt a magasabban képzett válaszadók között, más feltételekkel együtt alkalmazva is. A rendszeres tévénézők között a képzettség hatása csökkent, és a magasabban képzettek eredményei „konvergáltak” az alacsonyabb végzettségűekéhez.

A mainstreaming gondolata illet a kultiváció új, nem egyirányú, hanem „gravitációs” folyamatként való elképzeléséhez. A „vonzás” szöge és iránya a nézők csoportjának elhelyezkedésétől és életmódjától függ, figyelembe véve a tömegvonzás középpontját, a televízió világának „fősodrát” (*mainstream*). A potenciális alcsoportok közötti óriási változatosság és a függő változókhoz való különböző kapcsolataik nehezé, ha nem lehetetlenné teszik annak *a priori* megállapítását, hogy hol és mikor fog jelentkezni a *mainstreaming*. Egyesek szerint ez nem feltétlenül probléma, mivel az általános *mainstreaming* elvárásokat meg lehet fogalmazni, és le lehet tesztelni specifikus területeken is.

A *mainstreaming* nem az egyetlen lehetséges interakciós séma, de messze a legtöbbet vizsgált. Megtalálható az Egyesült Államokban és egyéb országokban végzett, a politikai orientációkkal foglalkozó vizsgálatokban, a nemi szerepekkel, emberek közötti bizalmatlansággal, egészségüggyel, tudományal stb. foglalkozó tanulmányokban.

Mindebből látható, hogy a kultiváció sokkal összetettebb folyamat, mint amilyennek első látásra tűnt. A kritikák egyértelműen segítették elméletének kifinomulását. Az a tény, hogy jelentős feltételes összefüggéseket találhatunk akkor is, amikor egy általános kapcsolat eltűnik, nagy lépés az újraelemzések által felvetett nagyobb problémák megoldása felé. Ugyanakkor részben egyéb kritikákat és aggodalmakat is megfogalmaztak az újraelemzések, részben az újabb tanulmányok; ezek közül vizsgálunk meg néhányat röviden a következőkben.

A kultivációs sémák „nonlinearitása”

Hughes és Hirsch is arról számol be, hogy az általuk különböző szempontok szerint vizsgált kapcsolatok „nonlineárisak” voltak. Hirsch még tovább ment, és a szokásos „ritkábban/közepesen/rendszeresen tévénézők” sémával szakítva bevezette a „nem tévénézők” (egy „átlagos napon” „nullaórányi” tévénézésről beszámoló) és az „extrém tévénézők” (naponta 8 óránál többet televíziózik) kategóriáját. Arra az eredményre jutott, hogy a „nem tévénézők” sokkal idegenebbül és több félelemmel mozognak a társadalmi normák között, mint a ritkán tévénézők, az „extrém tévénézők” pedig kevésbé, mint a rendszeres tévénézők.

Első pillantásra ez ellenkezni látszik a kultiváció előrejelzésével, amely alapvetően monoton sémát jósol minden tévénézési szinten. De mindkét „extrém” csoport kicsi (a minta kb. 4%-át alkotják); Hawkins és Pingree megjegyzi, hogy

ezek a csoportok „elég szokatlanok ahhoz, hogy jó eséllyel különbözzenek a többi csoporttól valamilyen, esetleg lényeges harmadik változó tekintetében” (1982, 235). Sőt Gerbner és társai (1981a) tesztelték a linearitást a Hughes által használt változókon, Hirsch tévészési kategóriáin keresztül; a 22 tesztből 17 szignifikánsan lineáris volt, és csak egy mutatott szignifikáns nonlinearitást. Hirsch elemzéséből tehát nem következik egyértelműen, hogy a kultivációs kapcsolatok valóban nonlinearisak lennének. Ha az extrém csoportokat elhanyagoljuk – egyes statisztikusok szerint ennek kellene lennie az általános gyakorlatnak –, akkor a közvélemény-kutatás válaszadóinak fennmaradó több mint 90%-a közötti összefüggések kifejezetten erősödnek.

Potter (1991b) 308 kamasztól származó adatok alapján szintén kijelenti, hogy a kultivációs kapcsolatok nonlinearisak. A válaszadókat többféleképpen osztotta el a tévénézés mértéke szerint; a Gerbnerék által preferált módon három csoportra, majd öt- és kilencfelé stb. Megvizsgálta a függő változókat minden tévénézési szinten, és minden csoporton belül felállította a korrelációkat. Ezután levezette a függő demográfiai mutatókat és a tévénézés mérőszámainak különböző transzformációit (négyzet, négyzetgyök, logaritmus stb.). Azt vette észre, hogy az összefüggések kiterjedése változó az egyes alcsoportokon belül, és kijelentette, hogy ez nonlinearis összefüggést jelent.

Mi úgy gondoljuk, hogy félrevezető lehet öt vagy kilenc csoporton belül kiszámítani a korrelációkat, mivel $N = 308$ esetén mind a kilenc csoport átlagosan 34 esetet reprezentál. Ilyen kis minta esetén természetes az instabil együtthatók megjelenése, Potter pedig semmilyen módon nem korrigálta az eltérések csökkenését (márpedig a szintek közötti eltérések igencsak korlátozottak kilenc tévénézési szint esetén).

Ez a tanulmány fontos kérdéseket vet fel a televíziózás változóként való kezelésével kapcsolatban, de kétes módszert használ annak mérésére. Potter azt kérdezte a kamaszoktól, hogy hetente hány órán át nézik külön-külön az általa felsorolt kb. 12 műfajt. Arra válaszolgatni, hogy hetente hány órán keresztül tesz egy adott dolgot a válaszadó, megerőltető feladat, különösen, ha a kutató ráerőlteti a válaszadóra saját műsorkategóriáit.

Az ilyen általános mérések azonban csak a viszonylag több vagy kevesebb tévénézést jelzik. A kérdés feltevésében, a válaszlehetőségekben és az adott kísérletben részt vevők életkorában mutatkozó különbségek kísérletenként más eloszlást eredményeznek, ami miatt lényegtelenné válik, hogy hány órát adnak meg a válaszadók feleletként. Gerbner és társai éppen ezért vizsgáltak következetesen három, durván egyforma létszámú csoportot, tekintet nélkül az aktuális töréspontokra. Potter megállapításával szemben, miszerint „az elméleti szakemberek önkényesen változtatják a töréspontokat a kísérlet során”, minden mintára azonos töréspontokat alkalmazni nem praktikus és védhetetlen álláspont.

Potter azt is megkérdőjelezi, hogy kategóriákra kell-e osztani a válaszadókat egyáltalán, érvelése szerint sokkal hatásosabb tesztek lehetne elvégezni egybefüggő adatokkal. A kategorizálásnak mindössze annyi az értelme, hogy

olyan módon tudja illusztrálni az adott kapcsolat jellegét, ahogyan a korrelációs statisztikák nem (szintén Potter [1991a] érvelése). Arra is utal, hogy a korrelációkat a hármasskálával számolják ki; ez valóban probléma lenne, ha igaz volna, de nem az. A kultivációelemzők valóban megvizsgálják a százalékos arányokat az alcsoportokon belül, de az összefüggő adatok esetében sokkal szigorúbb, többváltozós technikákat alkalmaznak.

Fontos, hogy az adatokat mindkét módon megvizsgáljuk, mert, szigorúan véve, a korrelációkban nem szabad a televíziózásnak szerepelni az első helyen; bár szintváltozóként mérjük, az eloszlása általában nem normális. Potter szerint az ő skálája „statisztikai szempontból inkább kategóriaváltozóknak tekinthető, mert az eloszlás nem felel meg normális állapot feltételeinek”. A sémák csoportonkénti vizsgálatának és az összefüggő adatok aprólékos elemzésének egyaránt vannak előnyei és hátrányai; mindkettőt tisztáz egyes kérdéseket és homályban hagy másokat.

A fő konceptuális probléma Potter (és bizonyos értelemben Hirsch) érvelésével, hogy a pontosság olyan szintjét feltételezi a televíziózás méréséről, amelyet lehetetlen fenntartani. Potter manipulációi és következtetései azt feltételezik, hogy a mérések tökéletesen megbízhatóak és hibátlanok. Ennek a feltételezésnek természetesen semmi alapja sincs.

Volgy és Schwartz (1980) szerint a (bevallásuk szerint a televízió előtt töltött órák számát figyelembe véve) „közepes” tévénézők közül is sokan néznek csak bizonyosfajta műsorokat; a szerzők feltételezik, hogy ez a csoport a „valódi” közepes tévénézők mellett sok „valódi” rendszeres tévénézőt is magában foglal. A kulturális indikátorok programjának 1979-es országos elemzése kimutatta, hogy a magukat „nem tévénéző”-nek vallók 15%-a is megjelölte a televíziózást kedvenc szabadidős elfoglaltságai között.

Nyilvánvaló a csúszás annak az 1993-as felmérésnek az eredményeiben is, amely során a válaszadókat a szokásos kérdés mellett, hogy mennyit televízióznak, arról is megkérdezték, hogy milyen gyakran néznek egyes műsorokat (a „televíziós dráma- és sitcomsorozat”, a „hírműsorok” és a „közszolgálati műsorok” kategóriákat). A 61 állítólagos „nem tévénéző” (a teljes, 1586 fős minta 3,8%-a) adatai árulkodók. Ezeknek a „nem tévénézőknek” kevesebb mint egyharmada válaszolta, hogy ezt a három kategóriát soha nem nézi. Majdnem egyötödük (18%) azt nyilatkozta, hogy legalább havi néhány alkalommal néz sorozatokat. Harmaduk, hogy legalább havonta néhányszor néz közszolgálati műsorokat. Több mint felük, hogy ugyanilyen gyakran néz híreket, és 13%, hogy a hírműsorokat mindennap megnézi!

Mindez tarthatatlanná teszi a Potteréhez hasonló „adagspecifikus” linearitási teszteket, mivel azok olyan pontosságot feltételeznek, amit a mérések nem igazolnak. A kultivációelemzés mindössze az alapvető sémák durva felbecslését igényli. Azt akarjuk tudni, hogy meleg van-e vagy hideg, nem azt, hogy 20 fok a hőmérséklet vagy 20,5. A jelenlegi mérési technikákkal ilyen pontosságot nem lehet elérni.

Természetesen „nem monoton” összefüggések is megjelennek a kultiváció irodalmában (ahogy semmilyen irányba sem mutatók is), de nincs rá bizonyíték, hogy ezek a minták gyakoriak vagy fontosak lennének. Potter ráadásul semmilyen konceptuális fogódzót nem kínál ahhoz, hogy mit is kezdjünk ezzel az állítólag nonlineáris sémával. Mit jelent ez? Hawkins és Pingree úgy érvelnek, hogy ezek a „görbe” kapcsolatok „további magyarázatra szorulnak – nem csupán az eredeti hipotézis egyszerű tagadására”. Tapper (1995) ugyan bemutatott egy modellt, amely esetleg megmagyarázza ezeket, de ez a modell még empirikus tesztelésre vár. Ugyanakkor mindaddig nem sikerült megmagyarázni, miért kellene nonlineárisnak tekintenünk a kultivációt, sem megmagyarázni az erre utaló sémákat.

Összefoglalás

A kultivációt kritikai társadalomelméletnek tekintették, nem módszertani gyakorlatnak. A nagyobb pontosságra és specifikációra való törekvések finomították az elméletet, de úgy tűnik, gyakran a valódi társadalmi jelentőség szem elől tévesztéséhez vezettek. Javasoljuk, hogy húsz év után a kutatók koncentráljanak végre a televízió társadalmi jelentőségére. Végül is, ha ez a kutatás hosszú távon is fontos, meg kell mutatnia, hogy a televízió „jelent”-e valamit, és ha igen, mit. Ebben a vonatkozásban a következőkben bemutatott metaelemzés megmutatja, van-e tényleges különbség Gerbner és társai, valamint a független kutatók és kritikusok eredményei között.

Az elmúlt két évtizedben a kultiváció elmélete fejlődött. Bár talán a *mainstreaming* gondolata a legfontosabb fejlődés, a kultivációkutatás az erőszak hatásainak „provinciális” vizsgálatából számtalan függő változó kifinomult paradigmájává fejlődött, különböző kultúrákban, országokban és kontextusokban. Ez az értekezés messze nem fedi le az összes nagyobb eredményt és kihívást. Nem tárgyaltuk például a nemzetközi kultivációkutatást, az új technológiák hatásait, a kultiváció alapját képező kognitív folyamatok kutatását, az érzékelt valóság szerepét és még egy sor nehéz és releváns kérdést.

A legfontosabb, hogy a számos kultivációs eredményt rendszerszerűen vizsgáljuk meg. Emiatt úgy gondoljuk, hogy a narratív áttekintésről (amely mindig ki van téve a szubjektivitás problémájának) át kell térnünk az elméleti alapú metaelemzésre. Célunk, hogy összefoglaljuk a kultivációkutatás elmúlt 20 évének eredményeit, és kiindulópontot biztosítsunk a jövőbeli kutatásokhoz.